

ФАУСТІАНСЬКА ТЕМАТИКА В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРИ

Анотація. У зв'язку з актуалізацією проблеми самовизначення національних культур за умов транскультурного діалогу висвітлено особливості української інтерпретації фаустіани. Констатується асинхронність її функціонування щодо європейського варіанту та трактування як концептуально комплементарного символу, закріпленого на перцептуальному рівні. Виявлено риси української фаустіани – редукцію сюжету та концепції, рухливість співвідношення концептів, парадоксальність – унаслідок фольклоризації та сміхового модифікування, неоднозначність концепту віри, етичну проблематизацію концептів знання та самоствердження, плюралістичність образу Фауста та хронопоічну полікультурність, що відбиває «накладання» аксіосфер культур у діахронії та синхронії та інтенсифікує прогностичний потенціал фаустіани.

Ключові слова: фаустіана, цінності, аксіологічні пошуки, культурна парадигма.

FAUST-THEME IN THE UKRAINIAN ARTISTIC SPACE

Summary. In modern transcultural space the problem of dialogue of cultures and their self-definition is reflected particular in variant multiplicity of national versions of eternal icons and plots, and the faust-theme is among them. Relevance of this study is determined by the present lack of research on the features of national transformations of the faust-theme in modern humanitarian studies, including Ukrainian. The aim of this article is to research the characteristic aspects of the Ukrainian faust-theme in the works of P. Hulak-Artemovskiy, N. Koroleva, I. Selvinskyi, O. Levada, I. Muratov. There have been used instructions of the cultural method, in particular, the comparative and historical method, and principles of art study analysis. Modification of faust-theme in the “Twardowski” ballad by P. Hulak-Artemovskiy is related to its “folklorization” and laughter interpretation, plot reduction, absence of concept of knowledge, reasons of repentance and punishment, “de-idealization” of the image of the Cossack. In the story N. Koroleva “1313” image of Faust is a prediction of the personality marginalization and the embodiment of the search for values in the crisis of humanism, rethinking the significance of faith, knowledge and social status. The multicultural chronotope, problematization of ethical sign of knowledge, plot reduction and ambiguous interpretation of the concept of love and faith distinguish the version of faust-theme in I. Selvinsky's poem “Reading Faust” and O. Levada's play “Faust and Death”. Peculiarities of faust-theme in I. Muratov's poem “Temptation” are an exception of concept of knowledge, mediated embodiment of reason of agreement and concept of love, meaningfulness of concept of self-affirmation, ambiguity of the concept of faith, folklore modification of the image of the negative beginning. The Ukrainian faustiana demonstrates a tendency to reduction, folklorization and laughter transformation; ambiguous representation of the concept of faith, problematization of the concepts of knowledge and self-validation; radicalization of the problems of axiological prediction and unity of the values of humanity.

Keywords: faust-theme, values, axiological search, cultural paradigm.

Постановка проблеми. Глобалізація та глокалізація, як конструкти культурної парадигми постсучасності, передвизначають гостроту проблеми сучасного самоосмислення національних культур у світовому просторі. У сфері художньої рефлексії особливої напруги ця проблема набуває в контексті національної трансформації вічних образів та сюжетів – концептуальних мейнстримів європейської культури. Один із них – фаустіана, позначена феноменологічною комплементарною цілісністю концептів та їх резонансом із парадигмальними основами історико-культурних епох. Численність версій теми від Середньовіччя до сьогодення дозволяє позиціонувати її як художнє втілення аксіологічної динаміки, численність трансформацій у національних культурних просторах – як царину перманентного у часі та просторі діалогу культур. Маркований плюралізмом аксіологічних, ментально детермінованих акцентів, цей діалог є основою осмислення специфіки співвідношення світового та національного культурного спадку,

національних чинників варіабельності духовних пошуків особистості. Актуальність цих питань у культурологічному та мистецтвознавчому ракурсах, посилена тенденціями мультикультуралізму й аксіологічною лабільністю культурної парадигми постсучасності, зумовлює їх статус як важливих наукових та практичних завдань сучасної гуманітаристики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє констатувати специфічність фаустіанознавчого дискурсу. Репрезентований працями зокрема В. Жирмунського [8] й Г. Якушевої [21], він позначений традицією ототожнення концептуальної сутності фаустіани та мотиву угоди з дияволом, пріоритетністю літературознавчих досліджень фаустіани в контексті творчості окремих літераторів [1; 3; 9; 10; 11; 12], за якого цілісна онтологія теми, попри наявність розвідок зі специфіки її конкретних утілень, очікує на появу, а також позанаціональною аурую досліджень. Звернення до фаустіани як до явища світової культури витіснило на периферію ува-

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2762-9293>

ги дослідників, за поодинокими випадками [4], осмислення особливостей її національного модифікування. За цих умов **невирішеними раніше частинами загальної проблеми** є ствердження концептуальної плюралістичності фаустіани, динаміки актуалізації та деактуалізації її концептів у парадигмальних вимірах історико-культурних епох, осмислення специфіки фаустіани у ментальних обрядах національних культур. Поділяючи долю інших національних варіантів вічної теми, українська фаустіана до сьогодні не є цілісно опанованою в дискурсі гуманітаристики, що водночас із позачасово значущою необхідністю осмислення шляхів та специфіки діалогу української та світової культур зумовлює **актуальність** статті.

Об'єкт статті – фаустіана як явище культури. **Предмет статті** – трансформації концептів-складових фаустіани в українській культурі.

Мета статті – виявлення особливостей модифікування фаустіани в українському культурному просторі на матеріалі творчості П. Гулака-Артемівського, Н. Королевої, І. Сельвінського, О. Левади, І. Муратова.

Виклад основного матеріалу. В українські мистецькі обрії фаустіана, порівняно із її європейським «струменем», увійшла із хронологічним запізненням у вторинному відзеркаленні. Фактично її перший український зразок, балада «Твардовський» П. Гулака-Артемівського (1827 р.), була переробкою твору А. Мицкевича (1822 р.). Проте своєрідність першого дотику українського мистецтва до фаустіани була пов'язана як і бурлескно-трагедійним характером національної версії відомого в європейському просторі твору, так і зі специфічним резонансом із парадигмальними основами романтичної картини світу та актуальними завданнями української художньої культури на шляху її самоідентифікації в європейському просторі. Неоднозначність цього шляху, позначеного активними пошуками концептуальних перетинів світів національної та європейської культури, відбила творчість П. Гулака-Артемівського – «одного з перших представників того нового покоління українських творців, яке вбачало в польській літературі достовірне джерело інформації про сучасні літературні тенденції і напрями, покоління, захоплення і зацікавлення якого цією літературою призвели до того, що на українську мову почали в першу чергу перекладати твори польських романтиків» [5, с. 378–379]. Балада «Твардовський» постала саме на перетині європейських спрямувань – загальних романтичних орієнтацій – та національних традицій адаптації світової класики (закладених І. Котляревським), пошуків шляхів духовної єдності української еліти та народу на ґрунті фольклору.

«Фольклоризація» фаустіани в баладі була суголосною значущості селянського начала в українській культурі та притаманним романтизму піднесенню народного начала, синтезу професійної та фольклорної царин художнього мислення. Відзначимо, що в цей час європейська культурна традиція демонструвала потужну тенденцію концептуального «піднесення» фаустіани. Низхідний вектор трансформації теми за цих умов був парадоксальним, але водночас і таким, що резонував

із романтичною міфологією кола, репрезентуючи онтологічний поворот-повернення фаустіани до легендарних витоків. У них закладався в атрибутивній цілісності її комплексментарний смислотворний комплекс, складовими якого є концепти «знання, віри, кохання – жіночого начала, самоствердження» [19, с. 122]. Його закріплення в мистецькій практиці XIX ст. детермінувало статус теми як «згорнутого», концептуально багатовимірного символу духовних пошуків, що на новому витку розвитку фаустіани в проекції на площину іншої національної культури уможливило інтерпретування та варіювання концептів.

Парадоксальність першої української фаустіани зумовлювалася й редукцією її образного та концептуального кола – униканням сюжетотворного мотиву угоди з дияволом, відсутністю концепту знання, мотивів розкаяння та покарання, а також «зниженням» вічної теми, передусім виявленим в лексичному просторі твору. Наближений до народного побутового мовлення, він продовжував традиції І. Котляревського, відзеркалював класицистське низове осмислення народного начала та водночас прагнення української еліти сформувати новий простір національної культури в опорі на народні джерела.

«Деконцептуалізація» фаустіани в баладі «Твардовський» пов'язана і з ментально визначеною варіацією концепту самоствердження, в європейській традиції сконцентрованому в образі Фауста. У баладі цей концепт уособлений в образі козака-бунтівника, який певним чином протистоїть тенденціям ідеалізації та міфологізації козацької особистості, що забарвлювали духовні та художні пошуки представників харківської романтики. Герой твору на шляху особистісного самоствердження відкидає значущі в українських ментальних обрядах усталені ціннісні – релігійні, соціальні, врешті-решт сімейні настанови, що зумовлює переосмислення концептів віри та кохання – жіночого начала.

Це дозволяє зафіксувати ще один парадокс репрезентації фаустіани у творчості П. Гулака-Артемівського – націоналізація символу європейської культури має наслідком опонування-руйнування національної аксіосфери. Проте сила спростування ціннісних основ українства героєм твору поета являла собою зворотний бік культурних реалій часу, відповідаючи силі пресингу на всі царини духовного буття нації, аксіологічній напрузі епохи на початку ери її духовного відродження та гостроті потреби у формуванні нового образу провідника нації та носія його духовної пам'яті.

Інший вимір парадоксальності інтерпретації фаустіани П. Гулаком-Артемівським пов'язаний зі сміховою модуляцією теми. Відповідаючи потребам часу, вона забезпечувала можливість опанування світового художнього досвіду (хоча й у специфічній трансформації) демократичними колами, привертало їх легкістю прилучення до світової художньої традиції, «близькістю» лексики та національних реалій, аристократичне коло – приваблювала новаційністю «прочитання» символу культурної пам'яті та легкістю прилучення до реалій життя народу. Водночас комічна аура образу героя, побутовість його поведінки надавала умовності сміховій руйнації на-

ціонального образу світу, а всеохоплюючий характер цієї руйнації утверджував ціннісні основи буття через «зворотне».

Саме ціннісна опозиційність – життєве кредо «козацького Фауста» – дозволяє визнати його образ репрезентованим у світлі концепту перевертневості. Його значимість у творі підтверджує численність комічних за своєю сутністю та фольклорних за природою див та перевертань, що водночас доводить індивідуалізацію співвідношення концептів фаустіани у творі.

Притаманні першій українській фаустіані концептуальна редукованість, сміхова трансформація та модуляція в фольклорний, побутовий простір, що нівелювали високий аксіологічний статус вічної теми, відбилися і в подальшому концептуальному варіюванні. Феноменологічне ціле теми в «Записках кирпатого Мефістофеля» В. Винниченка ґрунтувалося на отождненні образів Фауста та Мефістофеля, передвiдчуття глобальної катастрофічності проблем духовного буття людини на світанку світоглядної парадигми Новітнього часу виразилося крізь ауру тривоги «відсутності сенсу існування» [9, с. 17]. У новелі Г. Косинки «Фавст» алюзії фаустіани стали потужним імпульсом актуалізації питань національної самоідентифікації, перенесення мотиву фаустівських борінь у контекст осмислення шляхів подальшого буття нації.

Повість Н. Королевої «1313» (1935 р.) продовжила тенденцію парадоксального феноменологічної модифікації та колоподібного повернення української фаустіани до онтологічних витоків. Якщо смислова та певним чином сюжетна аура вічної теми у творі П. Гулака-Артемівського слугувала ствердженню – через сміхове заперечення – ментально детермінованих аксіологічних опор української культури, то в повісті «1313» – ствердженню позачасового, безперервного зв'язку української культури з європейською. Це засвідчує полікультурний часопростір твору, насичений символами та алюзіями різних історико-культурних часів. Античний вектор хронотопу твору формують посилення на знакові постаті епохи. Концептуально, структурно-композиційно та драматургічно значимими є «закодовані» паралелі із сакральною культурою Середньовіччя – імена персонажів (Абель, Колумба, Константин), аксіологічно неоднозначний мотив дзвонів, символіка краси як уособлення негативного начала, символіка рослин. Знаками зв'язку з епохою Ренесансу є опосередковане втілення її світоглядних основ – доміанти світського й особистісного начала, настанов гуманізму, з культурою Просвітництва – цитати-алюзії Б. Паскаля, прагнення героя відшукати істину в експериментальному знанні. Полікультурний сенс містять мотиви блукань героя, зміни ним імені – символи зміни простору буття та сутності особистості, та символічний, перевертневий образ ченця, пов'язаний із середньовічними витоками фаустіани, її смисловою централізацією на проблемі кардинальної зміни в межах християнських ціннісних настанов етичної сутності людини внаслідок переваги особистісних пошуків, та водночас із романтичним мотивом двійництва.

Тенденція фольклоризації фаустіани у повісті Н. Королевої продовжується в драматургічній

вагомості концептуально двоїстого мотиву містичних див та видінь. З одного боку, вони постають як маркери специфічності світобачення людини у парадигмальних вимірах Середньовіччя. З іншого – їх певна комічна аура формує зв'язок зі сміховою культурою епохи та водночас – із комічною трансформацією фаустіани в просторі української культури.

Редукованість фаустіани внаслідок відсутності сюжетотворного мотиву угоди, та полікультурний хронотоп повісті – маркери концептуальної модифікації вічної теми. Іманентно конфліктний образ Константина як версія образу Фауста, осягненого крізь призму часів і просторів європейської культури, концентровано втілює кардинальні проблеми культури початку ХХ ст. – пошуку основ людського буття за умов егоцентричних світоглядних тяжінь та кризи гуманізму, тотального переосмислення глобальної значущості та етичної сутності віри та знання, соціального статусу людини, деактуалізації та руйнації аксіосфери на межі Нового та Новітнього часів. Образ Константина в повісті – символ розгубленості людини на межі епох, водночас прогностично провіщує тенденції майбутньої маргіналізації людини, образи Колумби та Абеля є символічною декларацією глибинної та первинної потреби людини в збереженні віри як основи світобачення та самоідентифікації. Своєрідно трансформованим у повісті «1313» є поданий крізь символіку квітів і кольорів концепт кохання / жіночого начала. Це пов'язує його із різними історико-культурними епохами та водночас – із материнським началом, що формує певні паралелі із екзекутивністю української ментальної картини світу.

В ідеологічних вимірах культури радянського часу українська фаустіана постала фактично поза національними ментальними настановами, що було детерміновано її специфічними, ідеологічно забарвленим та національно нівельованими настановами.

Напружене та щільне співставлення знаків історико-культурних епох у мультикультурному хронотопі поеми І. Сельвінського «Читаючи Фауста» (1947 р.) резонує із тотальною та глобальною ревізією аксіосфери сер. ХХ ст., спричиненою Другою світовою війною, й актуалізує проблеми збереження духовності та осмислення культурного спадку людства як цілісності. Його маркерами у творі є символічна драматургічна функція образу Фауста як сюжетно- та смислотворного імпульсу та – особливо – численні посилення на постаті видатних діячів зокрема німецької культури, алюзії та цитати з версій фаустіани, які належали до різних часових та національних традицій – зокрема з Народної драми про доктора Фауста (1587), «Сцен з «Фауста» О. Пушкіна, «Розмов із Гете» Й.П. Еккермана, «Фауста» Н. Ленау, «Фауста» Й.В. Гете).

Концептуальний сенс твору – первинна неоднозначність людських прагнень та аксіологічних основ, передбачення ціннісних конструктів майбутнього, вічна актуальність проблем духовного пошуку, самотності особистості, її зв'язку з соціумом, й особливо – значення культурної традиції та зіткнення культур. Символічний Фауст – втілення їх пам'яті, та герой поеми – сучасний алюзійний Фауст утілюють архетипові

увялення про знання – як безумовне благо у вимірах Просвітництва та неоднозначну, потенційно руйнівну силу у вимірах Новітнього часу.

Інтерпретація фаустіани І. Сельвінським вирізняє збереження комплементарності концепції та сюжетотворна й драматургічна вагомність мотиву угоди людини та сил зла. Багатоваріантність її прямої та опосередкованої версій – наслідок первинної множинності концепту самоствердження, різноспрямованості прагнень героїв поеми досягти щастя в особистому житті, батьківських почуттях, самореалізації у сфері науки, єдності із соціумом тощо. Унікальності концепції фаустіани у поемі «Читаючи Фауста» надає варіювання мотиву угоди. Відповідно до аксіологічних пошуків Новітньої епохи та передвідчутті парадигми світобачення постмодерну цей мотив постає як актуалізуючий чинник осмислення проблеми самодостатності та руйнівного потенціалу знання як глобальної загрози існуванню людства. Цю проблем багаторазово актуалізує й множинність образу Фауста, яким стає фактично кожен із персонажів поеми. Парадоксально закарбовуючи колективістську самоідентифікацію людини в радянській культурі, плюралістична та аксіологічна неоднозначність вічного образу водночас є прогнозом особистісної домінантності у ціннісних координатах майбутнього. Утіленням як непорушної значущості особистості, настанов гуманізму, так і деструктивного потенціалу аксіологічної ревізії напередодні нової епохи в поемі слугує також плюралістично трактований концепт жіночого начала.

Унікальність «прочитання» фаустіани в поемі «Читаючи Фауста» забезпечується й ефектом «масок» персонажів, який створює «другий сенс» їх образної аурі та слугує утіленню концепту перевертневості. Процес «скидання масок» та викриття істинних ціннісних настанов персонажів у поемі є основою полілогу культур та особистостей щодо сутності життєвих сенсів людини в ситуації аксіологічного зламу. У світлі перегляду значущості раніше непорушних основ буття людини постає концепт віри, етично неоднозначна репрезентація якого певним чином спричинена іррелігійністю радянської культури. Водночас його пародійна забарвленість та деклароване в поемі прагнення віднайти новітні релігійні світоглядні обрії утворюють прогностичну арку із парадигмою світобачення постмодерну.

У п'єсі «Фауст і смерть» О. Левади (1960 р.) фаустіана є смисловим стрижнем, який поєднав загострені культурними реаліями питання пошуку майбутніх конструктів духовного буття та ціннісних основ особистості за умов переосмислення етичного знаку знання, «балансу» раціонального, наукового та емоційно-почуттєвого, художнього векторів осмислення світу, а також ревізії значення та затребуваності духовного доробку людства в його історико-культурній цілісності, яка маркує й специфіку картини світу постмодерну.

Специфіка трактування вічної теми у п'єсі О. Левади – результат її осягнення у феноменологічній та онтологічній цілісності, в якій акумулюється досвід історико-культурних епох і аксіологічний шлях людства постає як перманентний накопичувальний процес. Це віддзеркалює на-

сичений символами та асоціаціями «стереофонічний», полікультурний у синхронії та діахронії хронотоп твору. Його персоніфікована грань виявлена в численних посланнях на постаті геніальних науковців межі Нового та Новітнього часу, що складає опозицію колективістській, позаособистісній парадигмі декларативно ідеологічних основ радянської культури та передбачає акцентуацію прийдешнього піднесення особистості. Інша грань хронотопу твору – репрезентація культури як цілісності через її усталені на рівні перцепції знаки – виявляється у посланнях на символічно трактовані образи Фауста й Мефістофеля та цитатах із «Фауста» Й.-В. Гете. Це створює резонанс художнього простору п'єси із доробком європейської культури в його історичній цілісності та містить у собі потенціал долання герметичності радянської культури та опосередковано – ствердження позаідеологічного та позачасового значення духовного досвіду людства. Ще одна грань хронотопу п'єси пов'язує її із притаманними українській фаустіани тенденціями редукції та зміни співвідношення значимості смислотворних концептів. Уникання мотиву угоди людини з дияволом та концепту віри детерміновано іррелігійною специфікою радянської культури. Відсутність концепту віри «компенсується» у творі глобальним значенням концепту знання, інтерпретованого як такого, що має основою моральні настанови.

Така інтерпретація концепту знання формує й грань хронотопу твору, виявлену в зв'язках із різними історико-культурними просторами. На рівні алюзій гуманістичні поривання головного героя – Ярослава – створюють зв'язки із образом ренесансної особистості, виняткова суперечливість, конфліктність його духовних пошуків – із бароковим світоглядом, зосередженість на проблемі вибору між суспільно-значимими цінностями й особистим щастям та свідомо самопожертва в ім'я майбутнього блага людства (опанування космосу) – з трагічним героєм Античності та із акцентованою епохою Просвітництва опозицією соціальної, громадянської та особистісної іпостасей людини.

Додаткову грань хронотопу п'єси створює паралельне та неоднозначне співіснування наукового та раціонального, емоційного, релігійного модусів осягнення світу. Культурні реалії часу – імпульс до порушення у п'єсі проблеми етичного «знаку» знання, адже інтенсифікація розвитку науки та техніки, прагнення людства опанувати світ завдяки всеохоплюючому знанню надають йому статусу надмети епохи. Проте зосередженість на винятково раціональному баченні світу, втіленого в символічному образі Механтропа, є знаком потенційної небезпеки безмежного знання, позбавленого духовності. Почуттєвий, емоційний світ у п'єсі, пов'язаний із концептом кохання / жіночого начала, є цариною жіночих образів та художньої рефлексії. Це резонує з актуалізацією осмислення значення наукового та мистецького опанування світу, що концентровано відбила дискусія «фізиків» та ліриків» 1960-х рр. Наявність третього – релігійного – світу надає особливої суперечності та неоднозначності проблемному полю п'єси та трансформації концепту віри. Символічно втілений в образі Ченця, відповідно до ідеологічних конструктів

радянської культури він постає як первинно негативний, забарвлений егоцентризмом. Єдиний серед образів п'єси, Чернець позбавлений імені – особистості та належить до світу «неживих», що створює навколо нього ауру історичної невідповідності, віджитості. Саме в смисловій аурі цього образу як «злочинна антицінність» постає прагнення людини набути безмежного знання та опанувати космос. Це зумовлює аксіологічну маргинальність образу Ченця щодо світоглядних настанов та актуальних завдань загальнолюдського поступу, негативну інтерпретацію сутності концепту віри, як одного зі змістотворних та аксіологічно визначальних у фаустіані, та водночас продовження традиції її парадоксального інтерпретування у просторі української культури.

Плюралізм світів у хронотопі п'єси «передбачає» специфіку постсучасної картини світу та стверджує прогностичний ціннісний потенціал фаустіани.

Поема І. Муратова «Спокуса» (1962–1963 рр.) засвідчує онтологічну своєрідність української фаустіани, її здатність до актуалізації в ситуації ціннісних зламів. Культурні процеси часу «відлиги» інтенсифікували потребу у відкритті кордонів радянської культури, загострили проблеми осмислення балансу національного начала й світових тенденцій, традицій та новацій, а також сенсу життя, місії особистості в культурі. В такій проблемній аурі фаустіана в поемі І. Муратова постала як смислотворний імпульс, багатомірний знак культурної пам'яті, котрий в силу перцептуальної опанованості сенсу не потребує вичерпного відтворення сюжету та концепції.

Знакова репрезентація теми, алюзійне втілення кола її образів у «Спокусі» зумовлюють вилучення концепту знання, нонперсоніфікований та опосередкований характер концепту кохання / жіночого начала. Центром фаустіанської проблематики у творі І. Муратова є первинно конфліктний концепт самоствердження, завдяки якому проблематизується сутність та значущість для людини та соціуму індивідуального та колективного, суспільного шляхів самореалізації особистості. Вагомість світоглядних настанов епохи доводить фінальна декларація істинності колективного, громадянського образу Людини як носія суспільних цінностей. Проте відповідна до реалій часу акцентуація особистісного начала в поемі зумовлює конфлікт із ідеологічними детермінантами радянської культури та прогнозує майбутню суб'єктивізацію світоглядних настанов, багатогранність світоглядного простору особистості, багатство сенсів її існування та шляхів самореалізації в соціумі.

Із неоднозначністю концепту самоствердження в поемі резонує й неоднозначність концепту віри. Зазначимо, що проблема його осмислення та модифікування так чи інакше поставала перед кожним інтерпретатором фаустіани в ХХ ст. з огляду на переосмислення значущості релігії в системі світоглядних орієнтацій людини. В поемі І. Муратова шляхом її вирішення є пересемантизація концепту. Переконавання у вищості колективного начала, набутті щастя особистості в єднанні з соціумом, самоідентифікація людини у просторі суспільства фактично стають оберненим утіленням віри як основи духовного буття та засобом зв'язку концептів віри та перевертневості.

Передбачення картини світу майбутнього в поемі відбито і в певному осмисленні культурного простору людства як цілісності, безперервному діалозі сучасності та минулого – європейської культурної традиції. Як один із її атрибутивних знаків постає сюжетний маркер фаустіани – мотив угоди. Проте її мета, відповідно до жанру твору, позначена фантастичністю – це повернення молодості в обмін на спогади, духовний досвід особистості, що певним чином передбачає маргіналізацію людини в культурних вимірах постсучасності.

Позначена впливом ідеологічних основ радянської культури, поема «Спокуса» І. Муратова, втім зберігає зв'язок із тенденціями національного варіювання фаустіани. Це виявляється в апеляції до фольклорних образів – носіїв негативного начала як національних відповідників плюралістичного образу Мефістофеля, а також у вагомості його комічного, пародійного забарвлення.

Поема «Спокуса» І. Муратова, маючи концептуальною основою проблематизацію духовних опор людини напередодні глобальних світоглядних зрушень, суголосна прогностичній сутності фаустіани. Образ Людини на межі епох, як образ нового Фауста, декларує загальнолюдську та особистісну потребу в збереженні настанов гуманізму, світової культурної традиції та водночас у збереженні людиною самої себе у передбаченні тотальної аксіологічної ревізії.

Висновки. Українська фаустіана, постаючи із хронологічним запізненням на ґрунті багатовікового інтерпретування вічної теми, має основою її репрезентацію як закріпленого на перцептуальному рівні, смислового комплементарного символу європейської культури. Це зумовлює тенденцію сюжетної та концептуальної редукції, вільного модифікування концепції та індивідуалістичної переакцентуації співвідношення її концептів. Як характерні риси української фаустіани можливо констатувати: парадоксальність – унаслідок фольклоризації та сміхового трансформування, плюралістичність образу Фауста – опосередкованого та осучасненого, а також опозиційно співвіднесеного з українськими ментальними настановами; неоднозначну репрезентацію концепту віри; проблематизацію концептів знання та самоствердження як маркерів неоднозначності пошуку людиною нових світоглядних настанов.

Балансуючи між національними та європейськими культурними традиціями, українська фаустіана є цариною художньої рефлексії, в якій актуалізовані культурними реаліями часу проблеми духовного буття постають у декількох проблемних вимірах. З одного боку, українська фаустіана є імпульсом до «вбудування» національного культурного досвіду в європейську традицію, утвердженням їх безпосередніх і перманентних зв'язків. З іншого – резонування української фаустіани з парадигмальними основами історико-культурних епох детермінує тяжіння до полікультурної в синхронії та діяхронії хронотопічності. Притаманне національним версіям фаустіани «накладання» аксіосфер минулого, сучасного та майбутнього – знак загострення в її межах проблеми аксіологічного прогнозування та водночас єдності ціннісних настанов людства. Це дозволяє окреслити актуалізацію про-

гностичного потенціалу фаустіани як маркер її трансформування в українському художньому просторі.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні тенденцій інтерпретування

фаустіани в українському художньому просторі та виявленні історико-культурної динаміки та національної обумовленості модифікування її концептів, зокрема на матеріалі творчості В. Винниченка, Г. Косинки тощо.

Список літератури:

1. Голубовська І.В. Драма героя без моралі в історичній повісті Наталени Королевої «1313». *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2003. Вип. 11. С. 157–160.
2. Гулак-Артемівський П.П. Твори. Київ : Дніпро, 1978. 159 с.
3. Давыдова И. Драматург и его герои. *Радуга*. 1979. № 11. С. 168–176.
4. Ишимбаева Г. Русская фаустиана XX века. Москва : Флинта, 2002. 128 с.
5. Козак С. Шевченкознавчі та порівняльні студії. Статті. Розвідки. Лекції / [голов. ред. Г. Скрипник ; упоряд. Р. Радішевський] ; ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАНУ ; Міжнародна асоціація українців ; Міжнародна школа україністики. Київ, 2012. 568 с.
6. Королева Н.А. Предок : Історичні повісті ; Легенди старокіївські /; упоряд., післямова та приміт. : О.В. Мишанич. Київ : Дніпро, 1991. 670 с.
7. Левада А. Фауст и смерть. Пьесы. Москва : Советский писатель, 1978. 592 с.
8. Легенда о докторе Фаусте. Москва : Наука, 1978. 423 с.
9. Луцишин І.Д. Екзистенціаль тривоги як літературний феномен у наративі модернізму (на матеріалі творчості Володимира Винниченка) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Тернопіль : ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2013. 21 с.
10. Набитович І. Архітектонічна та естетична симетрія повісті Наталени Королевої «1313» та роману Умберто Еко «Il nome della rosa». *Lublin Studies in Modern Languages and Literature*. 2008. Вип. 32. С. 87–113.
11. Нямцу А.Е. Переосмысление фаустовского сюжета в трагедии И. Сельвинского «Читая Фауста». *Вопросы русской литературы*. Вип. 1(33). Львов : Издательство при Львовском государственном университете издательского объединения «Вища школа», 1979. С. 130–138.
12. Остащук І.Б. Релігійно-філософський дискурс у романах Наталени Королевої : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.01. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2004. 20 с.
13. Сельвинский И. «Читая Фауста». Собрание сочинений в шести томах. Т. 5. Москва : Издательство «Художественная литература», 1973. С. 555–675.
14. Уманець О.В. Аксиологічні колізії в інтерпретації фаустіани в повісті «1313» Н. Королевої. *Вісник ХДАДМ*. 2018. № 1. С. 88–95.
15. Уманець О.В. Балада «Твардовський» П. Гулака-Артемівського в аспекті модифікування фаустіанської тематики. *Вісник ХДАДМ*. 2017. № 4. С. 136–141.
16. Уманець О.В. «Фауст і смерть» О. Левади. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*. 2009. № 5. С. 59–63.
17. Уманець О.В. Фаустиана у творчості І. Сельвінського. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*. 2019. № 5. С. 51–58. doi: 10.33625/2409-2347-2019-5-51-58
18. Уманець О.В. Фаустианська тематика у творчості І. Муратова. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*. 2018. № 4. С. 139–143.
19. Уманець О.В. Фаустианська тематика як втілення культурної пам'яті. Духовна культура України перед викликами часу : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 квіт. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 121–124.
20. Шор Г. «Фауст» Й. В. Гете и русская литература XX века: мотивы, образы, интерпретации : автореф. дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.03, 10.01.01. Екатеринбург : Уральский гос. ун-т им А.М. Горького, 2009. 24 с.
21. Якушева Г. Русский Фауст периода Goethe-Zeit и после: в поисках человеческого, слишком человеческого. *Балтийский филологический курьер*. 2009. № 7. С. 145–154.

References:

1. Holubovska, I.V. (2003). Drama heroya bez morali v istorychny povisti Nataleny Korolevoyi "1313" [The Tragedy of an Immortal Character in Natalena Koroleva's historical tale "1313"]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka – Zhytomir Ivan Franko University Journal*, 11, 157–160. (in Ukrainian)
2. Hulak-Artemovsky, P.P. (1978). *Tvory* [Works]. Dnipro, 159. (in Ukrainian)
3. Davydova, I. (1979). Dramaturg i ego eroi [The playwright and his heroes]. *Raduga*, 11, 168–176. (in Russian)
4. Ishimbaeva, G.G. (2002). *Russkaya faustiana XX veka* [Russian Faustian of the XX century]. Moscow: Flinta. (in Russian)
5. Kozak, S., & Skrypnyk, G. (2012). *Shevchenkoznachchi ta porivnyal'ni studiyi. Statti. Rozvidky. Lektziyi* [Shevchenko and comparative studies]. Articles. Intelligences. Lectures. Kyiv: M.T. Rylsky IAHFE NASU ; International association of Ukrainian studies ; International School of Ukrainian studies. (in Ukrainian)
6. Koroleva, N. (1991). *Predok: Istorichny povisti; Legendy starokiyiski* [Ancestor: Historical stories; Legends starokiyivski]. O.V. Myshanych (comp.). Kyiv: Dnipro. (in Ukrainian)
7. Levada, A. (1978). *Faust i smert. Pesy* [Faust and death. Plays]. Moscow: Sovetskiyi pisatel. (in Russian)
8. Zhyrmunskiy, V.M. (Ed.) (1958). *Lehenda o doktore Fauste* [The legend of Dr. Faust]. Moskva, Lenynhrad: Yzdatelstvo AN SSSR. (in Russian)
9. Lutsyshyn, I.D. (2013). *The Existential Category of Anxiety as a Literary Phenomenon in the Narrative of Modernism (based on the novels by Volodymyr Vynnychenko)*. Extended abstract of candidate's thesis. Ternopil: Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University. (in Ukrainian)
10. Nabytovych, I. (2008). Arkhitektonichna ta estetychna symetriya povisti Nataleny Korolevoyi "1313" ta romanu Umberto Eko "Il nome della rosa" [The Architectonic and Aesthetical Symmetry an Nathalena Koroleva's Novel 1313 and Umberto Eco's Novel The Name of the Rose]. *Lublin Studies in Modern Languages and Literature*, 32, 87–113. (in Ukrainian)

11. Niamtsu, A.E. (1979). Pereosmyslenye faustovskoho siuzheta v trahedyi Y. Selvynskoho «Chytaia Fausta» [Rethinking the Faustian plot in the tragedy by I. Selvinsky 'Reading Faust']. *Voprosy russkoi lyteratury – Questions of Russian literature*, 1(33), 130–138. (in Russian)
12. Ostashchuk, I.B. (2004). *Religions and philosophical discourse in Natalena Koroleva's novels*. Extended abstract of candidate's thesis. Ivano-Frankivsk: Prykarpats'kyy natsional'nyy universytet imeni Vasyla Stefanyka. (in Ukrainian)
13. Selvinsky, I. (1973). Chytaya Fausta [Reading Faust]. In I. Selvinskyi. *Sobranie sochineniy* [In 6 vols, vol. 5], pp. 555–675. Moscow: Khudozhestvennaya literature. (in Russian)
14. Umanets, O. (2018). Aksiologichni koliziyi v interpretatsiyi faustiany v povisti «1313» N. Korolevoyi [Axiological collisions of the Faust-theme interpretation in novel "1313" by N. Koroleva]. *Bulletin of KSADA*, 1, 88–95. (in Ukrainian)
15. Umanets, O. (2017). Balada Tvardovskiyi P. Gulaka-Artemovskogo v aspekt modyfikuvannya faustianskoyi tematyki [Tvardovskiyi balada by P. Gulak-Artemovskiyi in the Terms of Modification of the Faust-theme]. *Bulletin of KSADA*, 4, 136–141. (in Ukrainian)
16. Umanets, O. (2009). «Faust i smert» O. Levady [“Faust and death” by O. Levada]. *Traditions and novations in the higher architectonic and art education*, 5, 59–63. (in Ukrainian)
17. Umanets, O. (2019). Faustiana u tvorchosti I. Selvinskogo [Faust-theme in the creative work of I. Selvinsky]. *Traditions and novations in the higher architectonic and art education*, 5, 51–50. doi: 10.33625/2409-2347-2019-5-51-58 (in Ukrainian)
18. Umanets, O. (2018). Faustianska tematyka u tvorchosti I. Muratova [Faust-theme in the creative work of I. Muratov]. *Traditions and novations in the higher architectonic and art education*, 4, 139–143. (in Ukrainian)
19. Umanets, O.V. (2019). The Faust-theme as an embodiment of cultural memory. *Absracts of Papers II Vseukrainska naukovo-practychna konferentsiya “Dukhovna kultura Ukrayiny pered vyklykamy chasu”*, pp. 121–124. Kharkiv: Pravo. (in Ukrainian)
20. Shor, G.A. (2009). *‘Faust’ by J.W. Goethe and Russian literature of the XX century: motives, images, interpretations*. Extended abstract of candidate's thesis. Ekaterinburg. (in Russian)
21. Yakusheva, G. (2009). Faust perioda Goethe-Zeit i posle: v poiskakh chelovecheskogo, slyshkom chelovecheskogo [Russian Faust of the Goethe-Zeit and after: in search of the human, too human]. *Baltiiskii filologicheskii kur'er – The Baltic Philological Courier*, 7, 145–154. (in Russian)